

ХАЛКАРО МУНОСАБАТЛАР // МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ // INTERNATIONAL RELATIONS

АБДУЛЛАЕВ НОДИР

сиёсий фанлар номзоди, доцент, ТошДШИ

Сурия ва Миср сиёсий трансформациясидаги демократик тенденцияларнинг кўрсаткичлари

Аннотация. Мақолада Сурия ва Мисрдаги демократиянинг ўзига хос жиҳатлари кўриб чиқилган, мазкур давлатлардаги сиёсий тенденциялар демократик жамият қадриятлари нуқтаи назаридан таҳлил этилган. Сурия ҳамда Миср жамиятларининг эволюцияси ва трансформацияси, сиёсий бошқарувининг ўзига хосликлари, шунингдек, сиёсий қарорлар қабул қилиш жараёнида ҳокимият марказлашувининг айрим хусусиятлари очиб берилган. Демократик ўзгаришларга нисбатан муҳолиф кучларнинг ёндашувлари тадқиқ этилган. Президент Б.Асаднинг Сурияда жамиятни либераллашuvi ва модернизацияси ҳамда инқироз ҳолатининг олдини олишга оид ташаббуслари, хусусан, давлат аппаратида ёш раҳбар ходимларни тайинлаш сиёсати, сиёсий жараёнларни назорат қилиш мақсадида иқтисодий, маъмурий ва мафкуравий сиёсат юритиш каби интилишларида “Баъс” партиясига суяниш кабилар баён этилган. Тадқиқотда, Сурияда сиёсий зиддиятларнинг қуролли тўқнашувларга айланиши, дастлабки сиёсий мақсадларининг ўзгариб шариат меъёрларига асосланган давлат тизimini ўрнатишга интилишнинг кучайиб бориши ҳақида сўз юритилган. Сурия раҳбариятининг етакчи ислом ташиқлотлари билан муносабат ўрнатиш сиёсатининг оқибатлари, ҳукуматнинг парламент сайловларини мамлакатда демократик жараёнларнинг бошланиши сифатида тақдим этишга уринишининг бесамар кетганлиги каби ҳолатлар ҳам таҳлил қилинган.

Мақолада, шунингдек, Мисрдаги ички сиёсий омиллар, хусусан, жамият эволюцияси тенденциялари, унинг демократик бошқарув асосларига яқинлашув жараёнлари, мамлакатда содир бўлаётган воқеаларнинг манбалари ва сабаблари таҳлил қилинган. 2001-2008 йилларда айрим етакчи ғарб мамлакатларининг ташиқ сиёсатида Сурия ва Мисрга нисбатан демократлаштириш масаласи муҳим унсурлардан бири бўлганлиги қайд этилади. Тадқиқотда келтирилишича, Дамашқ ва Қоҳира ғарб ҳамжамятига демократик жамиятни ички вазиятдан келиб чиқиб қуриш позициясини намойиш этди, унга кўра давлат ички сиёсий ҳаётининг демократлашуви ҳамда либераллашуви мезонларининг устувор жиҳатлари мамлакатнинг миллий ҳамда тарихий-маданий анъаналаридан келиб чиқиб белгиланиши керак.

Таянч сўз ва иборалар: Сурия, Миср, ички сиёсат, сиёсий жараёнлар, демократизация, сиёсий тизим, трансформация, ислохотлар, «араб баҳори», сиёсий маданият, сиёсий ривожланиш, келишмовчилик, либерал жамият, Сурия можароси, давлат ҳокимияти.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности развития демократических элементов в Сирии и Египте, анализируются их внутриполитическая деятельность с позиций демократического общества. Раскрываются эволюция и

трансформация сирийского и египетского обществ, своеобразие политического правления, централизация власти в процессе выработки политических решений. Исследованы позиции и подходы оппозиционных организаций в отношении демократических преобразований в Египте и Сирии. Раскрыты инициативы президента Б.Асада относительно либерализации и модернизации сирийского общества, выдвинутые для предупреждения кризисного развития ситуации в стране, в частности, усилие по омоложению руководящих кадров в государственном аппарате, опираться на партию «Баъс» в проведении экономической, административной и идеологической политики для контролирования политических процессов в стране. Отмечены превращения политического конфликта в Сирии в вооруженную борьбу и трансформация первоначальных политических целей протестов в задачу установления государства, основанного на нормах шариата. В статье также представлены оценка результатов политики руководства Сирии относительно выстраивание отношений с ведущими исламскими организациями, а также провал попыток властей представить выборы в парламент как начало демократического процесса в Сирии. Анализируются факторы внутривластного развития Египта, в частности, тенденции в эволюции египетского общества, процесс его приближения к основам демократического правления, источники и причины событий, происходящих в АРЕ. Отмечается, что вопрос демократизации общества являлся одним из важных элементов внешней политики некоторых ведущих западных стран в отношении Сирии и Египта в период 2001-2008 гг. В статье говорится, что Дамаск и Каир демонстрировали западному сообществу свою позицию построения демократического общества с учетом внутренней ситуации, в частности, что определение критериев и приоритетов процесса демократизации и либерализации внутривластной жизни государства должно осуществляться исходя из национальных и историко-культурных традиций страны.

Опорные слова и выражения: *Сирия, Египет, внутренняя политика, политические процессы, демократизация, политическая система, трансформация, реформы, «арабская весна», политическая культура, внутривластное развитие, конфликт, сирийский кризис, государственная власть.*

Abstract. The article discusses the features of the development of democratic elements in Syria and Egypt, analyzes their domestic political activity from the perspective of a democratic society. It reveals the evolution and transformation of Syrian and Egyptian societies, the uniqueness of political government, the centralization of power in the process of developing political decisions. The positions and approaches of opposition organizations regarding democratic transformations in Egypt and Syria are investigated. The initiatives of President B. Assad regarding liberalization and modernization of Syrian society, which were put forward to prevent a crisis in the situation in the country, are revealed, in particular, the effort to rejuvenate the leading cadres in the state apparatus, relying on the Baath party in carrying out economic, administrative and ideological policies to control political processes in the country. The transformation of the political conflict in Syria into armed struggle and the transformation of the initial political goals of the protests into the task of establishing a state based on Sharia norms were noted. The article also presents an assessment of the results of the Syrian leadership's policy regarding building relations with leading Islamic organizations, as well as the failure of the authorities to present parliamentary elections as the beginning of the democratic process in Syria. The factors of Egypt's internal political

development are analyzed, in particular, the trends in the evolution of Egyptian society, the process of its approximation to the foundations of democratic government, the sources and causes of events taking place in the Egypt. It is noted that the issue of democratization of society was one of the important elements of the foreign policy of some leading Western countries regarding Syria and Egypt in the period 2001-2008. The article says that Damascus and Cairo demonstrated to the Western community their position in building a democratic society, taking into account the internal situation, in particular, that the criteria and priorities for the process of democratization and liberalization of the domestic political life of the state should be determined on the basis of the country's national, historical and cultural traditions.

Keywords and expressions: Syria, Egypt, domestic politics, political processes, democratization, political system, transformation, reforms, "Arab spring", political culture, domestic political development, conflict, Syrian crisis, state power.

Яқин Шарқ давлатларида амалга оширилаётган сиёсий ислохотлар ва жамиятни янада демократлаштириш масалалари минтақанинг ўзида ҳамда халқаро экспертлар доирасида кизгин муҳокама қилинмоқда. Бунда шарқшунос-сиёсатшунослар Сурия ва Мисрдаги сиёсий трансформациянинг ўзига хос жиҳатларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратмоқда. Араб давлатларида сиёсий тузумларнинг ўзгариши, ички ва ташқи омиллар таъсирида демократик институтларнинг шаклланиш жараёнлари каби масалалар "араб баҳори" воқеалардан сўнг янада долзарб бўлиб қолмоқда. Араб давлатлари сиёсий тизимларидаги умумидемократик тенденциялар эволюциясини стратегик жиҳатдан муҳим бўлган Сурия ва Миср контекстида ўрганиш, минтақада содир бўлаётган жараёнларни тушунишда алоҳида аҳамиятга молик. Бу давлатларда юз бераётган сиёсий жараёнларни тарихий ҳамда замонавий жиҳатларини ўрганиш, давлатнинг бошқарув соҳасида демократик меъёрларга қараб интилиш хусусиятларини аниқлашда ўзига хос намуна сифатида хизмат қилиши мумкин.

Тадқиқот услубий жиҳатдан, қиёсий таҳлил хусусиятига эга мантикий-тарихий, сиёсий-таҳлилий усулларга асосланади. Тарихий-қиёсий таҳлиллардан сўнг улар асосида умумлаштирилган хулосаларга келинган. Араб давлатларида сиёсий жараёнлар ривожланиш назариясининг концептуал жиҳатлари тадқиқотнинг назарий-методологик асосини ташкил қилади. Жараёнларда сиёсий партиялар ва ҳаракатлар иштирокининг ўзига хос таҳлилини амалга ошириш асосий тенденцияларини аниқлаш имконини берди.

XX аср охири XXI аср бошида Сурия ва Мисрда сиёсий тизимлар бошида турган шахслар, ҳукмрон партия ва жамоат ташкилотларининг давлат билан интеграцияси рўй бераётган эди. Бу жараёнда ўзига хос ижтимоий-сиёсий анъаналар эга бўлган давлатларнинг сиёсий тарихи ва маданияти омили муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Президент Ҳафиз Асад томонидан шакллантирилган Суриянинг сиёсий тизими ўзининг барқарорлиги билан ажралиб турган. Унинг бу тизими, 1963-2011 йилларда амалда бўлган фавқулодда вазият шароитида ҳарбийлар ҳамда озчиликни ташкил қилувчи алавийлар конфессияси вакиларини жалб этган

ҳолда кучли президентлик бошқарувига таянган. Бу даврда давлат ва жамоат институтлари асосан ҳокимиятнинг легитимлиги вазифасини бажарган бўлса, жамият ҳаётини назорат қилувчи ҳарбий кучлар олий бошқаруви эса, ҳокимиятнинг ҳаракатлантирувчи кучи сифатида ўзини номоён қилган. Ҳарбийлар ҳукмрон доираларда асосий позицияларни эгаллашган, бироқ уларнинг ваколатлари конституция томонидан аниқ мустаҳкамлаб берилмаган эди. Улар катта таъсир ва сиёсий кучга эга эдилар. Ҳ.Асад даврида ҳарбийлар ва ҳукмрон “Баъс” партияси Сурияда сиёсий тизимнинг устунлари бўлишган. Ҳ.Асад барпо қилган сиёсий тизим турли конфессионал ва этник гуруҳлар ўртасидаги мураккаб ижтимоий келишувига асосланган. Сиёсий ҳаётда эса алавийлар¹ устунлиги сақлаб турилган.

Дастлаб Башар Асад Сурияда сиёсий бошқарувни ўзгартиришга интилди. Унинг жамиятни либераллаштириш ва модернизациялашга оид ташаббуслари катта умид уйғотди. 2000 йил ноябрида қамоқхоналардан 600 нафар сиёсий тутқунлар озод қилинди, Сурияни ривожлантиришнинг турли йўллари тасдиқ қилувчи оқимлар ва гуруҳлари пайдо бўлди, илк мустақил газета чоп этила бошланди, хусусий банклар ва жамғарма бозорлари очилди. Сурия сиёсий тизимининг кўпроқ очиқ бўлиши ва САР да маъмурий ислохотларнинг зарурияти тўғрисидаги ғоялар илгари сурилди.

Мамлакатда пайдо бўлган турли гуруҳлар давлат ҳокимиятининг у ёки бу курсини тасдиқ қилар, янги президент эса уларнинг фикрларига кулоқ тутушига тўғри келар эди. Аммо жамиятда уларнинг устун мавқеини қафолатлаш учун олдинги сиёсий тизимни сақлаб қолишга уринувчи, консерваторлар деб аталувчи кўп сонли гуруҳ кўпроқ таъсир кучига эга эди. Башар Асад ушбу гуруҳ фикри билан ҳисоблашишга мажбур эди, чунки улар марказда, шунингдек чекка жойларда ҳам ҳукмронликни қўлда ушлаб турган.

Модернизация тарафдори бўлган бошқа гуруҳлар ҳам жамиятда ўз ўрнини эгаллашга интилди. Гуруҳ намоёндалари Сурия янги геосиёсий вазиятга адекват мослашиши учун илгариги давлат институтлари ва сиёсий тизимини ислоҳ қилиш лозим деб ҳисоблар эди. Уларга кўра, иқтисодий ўзгаришлар бошлаш керак, чунки бу ижтимоий-сиёсий соҳада модернизацияга олиб келади. Ушбу ҳаракатнинг базасини суриялик технократик аслзодалар, “Баъс” партияси раҳбариятининг янги ходимлари ташкил этар эди. Президент Б.Асад 2000 йилнинг иккинчи ярмида вужудга келган сиёсий ҳаракатдан мамлакатда рўй бераётган барча жараёнларни назорат қилаётган консерватив тарафга қаршилик кўрсатиш, ислохотлар тарафдорлари позицияларини мустаҳкамлаш учун фойдаланди. Миллий оммавий ахборот воситалари устидан назоратни бўшаштиришга уринишлар бўлди. Иқтисодиётда ҳукумат фаолиятини танқид қилувчи хусусий газеталарнинг чоп этилишига рухсат берилди².

¹ Кمال ديب، تاريخ سورية المعاصر من الانتداب الفرنسي الى صيف -، 2011 بيروت 346، ص.

² رضوان زيادة، السلطة والاستخبارات في سوريا -، الرياض، 2013،

Жамиятда демократик ҳаракатлар авж ола бошлади ва бу жамиятнинг консерватив қисми ўртасида норозиликларни, президентнинг вазият назоратини қўлдан чиқариш хавфини келтириб чиқарди. Шу сабабли САРнинг сиёсий раҳбарияти қатор зарурий чораларни кўрди, жумладан, 14 та сиёсий ҳаракат ёпилди, айрим фаол сиёсий гуруҳлар фаолияти чекланди. Б.Асад ислохотчилик фаолияти курсига тузатишлар киритди, иқтисодиёт, маъмурий бошқарув ва давлат тизимини изчил модернизациялашга устувор аҳамият қаратилди¹.

Суриянинг 1973 йилдаги конституциясига биноан, президент кенг ваколатларга эга бўлиб, мамлакатда рўй бераётган иқтисодий, сиёсий, кадрлар бошқаруви ва жамоатга оид барча жараёнларни назорат қилар эди. 2000 йилнинг декабрида президент Б.Асад кейинги президент сайловларини 2007 йилда муқобиллик асосида ўтказиш муҳимлигини қайд этди. Бироқ 2007 йилнинг майида Б.Асад парламент томонидан президентлик лавозимига ягона номзод сифатида тавсия этилди ва 97,62% сайловчилар унинг номзодини қўллаб-қувватладилар².

Президент Б.Асад давлатнинг юқори сиёсий элитасида кадрлар ўзгаришини эҳтиётлик билан амалга оширди. Шу тариқа, 2000-2002 йилларда 60% сиёсий, маъмурий ва ҳарбий раҳбарлар истеъфога жўнатилди³. Бироқ Сурия сиёсий тизимида ҳарбийларнинг муҳим ролини эътиборга олиб, ҳарбий кучларда кадрлар сиёсатини ўтказишда ўта эҳтиёткорлик билан иш юритди. Тайинланган вазирлар, юқори лавозимдаги дипломатларнинг аксарияти ислохотлар тарафдорлари эди, кўпчилиги чет элларда таълим олишган, айримлари сиёсий партиялар аъзолари эди.

Жойларда ва давлат аппаратида ёш кадрларнинг кўпайиши Сурия сиёсий тизимида туб бурилишларни амалга ошириш мақсадидан келиб чиқмаган эди. Ҳукмрон элита мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётининг муҳим элементи сифатида ҳокимиятни ўз қўлида ушлаб турган. «Баъс» партияси жойларда марказий ҳокимиятнинг таянчи эди⁴. Амалга оширилган партиявий ислохотлар юзаки бўлиб, САРда бир партиялик тизим моҳиятини тубдан ўзгартирмас эди. Давлатда мамлакат тараққиёти масалаларига нисбатан давлат нуқтаи назарини қўллаб қувватламайдиган расмий муҳолифат шаклланди. Бу эса сиёсий жараёнларни назорат қилиш ва мамлакатда иқтисодий, маъмурий ва ғоявий сиёсатни ўтказишда партияга суяниш имконини сақлаб қолди.

Суриянинг сиёсий тизими “Баъс” партиясининг устунлигига ва асосий сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жараёнларни ёппасига назорат қилишга

1 Пир-Будагова Э.П. История Сирии. XX век. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 2015. – С. 315.

2 Действующий президент Сирии Башар Асад выдвинут кандидатом на пост главы государства//ТАСС, 28.04.2014: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1135969>.

3 Holliday Joseph. The Assad Regime: from Counterinsurgency to Civil War. – Washington: the Institute for the Study of War, 2013. – P. 16.

4 Ахмедов В.М. Сирия при Башаре Асаде. Региональный опыт модернизации в условиях внешней нестабильности. – М.: Ин-т востоковедения РАН, 2005. – С. 79.

асосланган. Фуқаролар уруши бошлангунга қадар Сурия ҳукумати кичик диний гуруҳлар иттифоқидан иборат бўлиб, бу иттифоқ “Баъс” партиясига суянган эди. Юқорида қайд этилган ички ва ташқи характерга эга бўлган қатор омиллар Сурияда ички сиёсий зиддиятларнинг, жумладан, мамлакат сиёсий тизимининг беқарорлиги, аҳолининг кўп коффеcсионал ҳамда кўп миллатли таркиби, иқтисодий ижтимоий муаммолар, минтақавий энергетик масалалар, ва ниҳоят Яқин Шарқ минтақасида мураккаб геосиёсий вазият юзага келишига олиб келди.

Б.Асад диний ташкилотларга нисбатан мавжуд сиёсат доирасида ҳаракат қилар экан, унга тегишли тузатишлар киритди. Жамиятни исломлаштириш жараёни ҳукуматни етакчи диний ташкилотлар, хусусан, “Мусулмон биродарлар” ташкилоти билан янги муносабатларни ўрнатишга мажбур қилди. Ушбу ташкилот 1980 йилда ҳукумат томонидан бутунлай тақиқланмагунга қадар Сурия ижтимоий-сиёсий ҳаётида муҳим аҳамиятга эга эди¹. Башар Асад ҳокимият тепасига келгач ташқи муҳолифатнинг бир қисми унга ярашиш, Сурияни демократик асосларда қайта қуриш таклифи билан мурожаат қилди. Бироқ Б.Асад “Мусулмон биродарлар” ташкилотини қонунийлаштиришга ва мамлакат сиёсий муҳитига киришга расман рухсат беришга шошилмади. 2011 йилда “Мусулмон биродарлар” нинг бир неча намоёндалари Сурия миллий кенгаши ижроия қумитасида ўрин эгаллашди. Бир оз вақт ўтгач, “Мусулмон биродарлар” анча танилиб қолди.

Оммавий ахборот воситаларида “Сурия муҳолифати” атамаси қўзғолонлар бошлангач пайдо бўла бошлади. Бу ўз ўрнида рўй бераётган жараёнлар моҳиятини англаб олишни анча қийинлаштирди. Муҳолифат қаршилигининг бошланғич босқичлари 2011 йилнинг март-апрелидаги воқеалардан кейин ўзгарди ва қайта шаклланиб, ички ва ташқи муҳолифатга бўлинди². Сурияда сиёсий зиддиятнинг қуролли қурашга айланиб кетишига тизимнинг ўзи замин яратди яъни у қўзғолонни бостириш учун куч тактикасини танлади. Намойишлар озодлик, демократия, куч тузилмаларининг ўзбошимчаликларини тўхтатиш тўғрисида талаблар билан бошланган бўлиб, бу мамлакатда сиёсий зиддиятнинг етилганлигини англатар эди. Секин-аста илгари сурилган талаблар экстремистик характердаги шиорларга ўзгарди. Норозиликларнинг дастлабки сиёсий мақсадлари шарият нормаларига асосланган давлатчиликни ўрнатиш вазифасига ўзгарди.

Намойишлар географияси кенгайиши ва қўзғолончиларнинг аниқ сиёсий талаблари шаклланганидан сўнг 2011 йилнинг апрелига келиб, ҳукумат рўй бераётган воқеалар Миср ва Ливия сценарийсининг такрорланиши мумкинлигини англаб етди. Намойишчиларнинг демократик ислохотларни ўтказиш, кўп партиявийликни тадбиқ этиш, йиғилишлар ўтказиш эркинлиги, ҳарбийлар таъсирини бекор қилиш тўғрисидаги сиёсий талаблари, шунингдек ўсиб бораётган

¹ Neil MacFarquhar. Trying to Mold a Post-Assad Syria from Abroad // The New York Times, 05.05.2012.

² Popular Front for Change and Liberation // Carnegie Endowment for International Peace. carnegieendowment.org/syriancrisis/?fa=48566&lang=eng.

халқаро босим ҳукуматни келишув йўллари излашга мажбур қилди. 2011 йил 4 августда Башар Асад Сурияда кўп партиявийлик ва оммавий йиғилишларни ташкил этиш тўғрисида, шунингдек партиявий масалалар бўйича қўмита, Олий сайлов комиссияси ва Миллий мулоқотлар бўйича комиссияни яратиш бўйича декретни тадбиқ этди. 2011 йилнинг 15 октябрида президент Башар Асад янги конституцияни ишлаб чиқиш бўйича Қўмита ташкил этиш бўйича қонун имзолади, бу ҳам намоёнчиликларнинг қатъий талабларидан бири бўлиб, “Баъс” партиясининг ҳукумронлик ролига чек қўйиши керак эди².

Сурия конституциясининг янги лойиҳаси қўйидаги ўзгартиришлардан иборат эди: жамият ва давлатнинг раҳбарлик қилувчи куч сифатида “Баъс” партияси четга чиқади; президент мамлакатни 7 йил бошқаради ва кетма-кет икки мартадан ошиқ сайлана олмайди; президент лавозимига сайланаётган номзод 40 ёшдан кам бўлмаслиги, Сурияда 10 йилдан ошиқ яшаётган бўлиши, Сурия фуқаросига уйланган бўлиши керак; номзод парламентнинг 25 фоиз аъзоси томонидан тавсия қилинаётган бўлиши лозим; социализмнинг ўрнига инсон ҳуқуқлари устувор аҳамият берилди; кўп партиявийлик тизими расман ўрнатилади ва бошқа кичик ўзгаришлар назарда тутилди³.

Шунга қарамай, конституция президентга катта ваколатлар берди: бош вазир ва вазирларни тайинлаш, уларни лавозимидан озод қилиш, президент масъул вазирлардан ҳисобот талаб қилиши; президентни ўзининг ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари учун жавобгарликка тортишнинг имкони йўқлиги; президентга қасамёд қилувчи Олий конституцион судни тайинлаш; Олий суд кенгашини бошқариш, суд ҳокимиятининг эркинлигини кафолатлаш; қонун чиқариш ташаббуси ҳуқуқига эга бўлиш: декретлар ва буйруқлар чиқариш, уларни Халқ кенгашига муҳокама қилиш учун бераиш; Халқ кенгаши сессиялари оралиғидаги даврда, шунингдек, агар мамлакатнинг миллий манфаатлари ва унинг суверенитетини ҳимоя қилиш зарурати туғилганда парламент сессиялари даврида ҳам қонунчилик ҳокимиятини бошқариш кабилар⁴.

Суриянинг 2012 йил 26 февралдаги референдум натижаларига биноан қабул қилинган янги конституцияси президентга яна улкан ваколатларни берди ва мамлакатнинг сиёсий ҳаётида халқ ва ижтимоий консенсусни таъминлаб туриш имкониятларини яратди. Конституция мамлакатнинг мавжуд сиёсий муаммоларини ҳал қила олмади ва Суриянинг асосий муҳолиф партияларини қониктирмади, шунингдек республикадаги авжига чиққан хунрезликларни ҳам

¹ Президент Сирии утвердил декрет о введении в стране многопартийности // ТАСС, 04.08.2011: tass.ru/politika/498173.

² К референдуму по новой конституции Сирии 26 февраля // ТАСС, 24.02.2012.: tass.ru/spravochaya-informaciya/567778.

³ Constitution of the Syrian Arab Republic 2012: www.voltairenet.org/article173033.html.

⁴ Constitution of the Syrian Arab Republic 2012: www.voltairenet.org/article173033e.html.

⁵ Новую Конституцию Сирии на референдуме одобрили 90% граждан // РБК, 27.02.2012: www.rbc.ru/politics/27/02/2012/639439.shtml.

тўхтата олмади. Сурия ҳукуматининг парламент сайловларини мамлакатдаги демократик жараёнларнинг бошланиши сифатида тақдим этишга уринишлари таназзулга юз тутди. Сайловлар ҳукумат ва қўзғолончиларнинг тўхтовсиз қарама-қаршиликлари шароитида ўтди, бу воқеалар мамлакат ичида ва ташқарида қизғин муҳокама қилинди, қуролланган қарама-қаршиликлар тўхтамади, ички ва ташқи муҳолифат тобора фаоллашиб борди, шунингдек, ҳукуматга мойиллик кўрсатувчи муҳолиф кучлар ичида ҳам яқдиллик ўрнатилишига олиб келмади.

Шу ўринда қайд этмоқ жоизки, Мисрнинг ички сиёсати тараққиёти омиллари ҳануз яхши ўрганилмаган. Миср жамияти эволюцияси тенденциялари таҳлили, унинг демократик бошқарув асосларига яқинлашишининг мураккаб жараёни араб дунёсида бугунги кунда рўй бераётган воқеаларнинг манбаи ва сабабларини тушунишга аниқлик киритади. Мисрда демократиянинг ривожланиши жуда мураккаб жараён. Давлат бошқарувининг сиёсий соҳада паст даражали демократик онгни намойиш этувчи сиёсий тарихини таҳлил этиб буни яхши тушуниб олиш мумкин.

Х.Муборак президентлиги даврида Миср жамиятининг демократлаштириш жараёни айрим етакчи Ғарб мамлакатларининг Мисрга нисбатан ташқи сиёсатида муҳим элементлардан бири ҳисобланган. Чунки унинг натижаларига қараб Яқин Шарқда ва умуман араб дунёсида ижтимоий-сиёсий вазиятнинг келгусидаги ривож ҳақида сўз юритиш мумкин эди. Миср томонидан бошқарув ғарб давлатларининг араб жамиятини ислоҳ қилиш ва либераллаштириш бўйича ташаббуслари негатив оқибатларга олиб келиши ва мамлакат ички сиёсатида барқарорликка путур етказиши мумкинлигидан келиб чиқиб юритилар эди. Шу сабабли Миср демократик жамиятни мамлакатнинг ички вазиятидан келиб чиқиб куриш позициясини намойиш қилди. Мисрда мавжуд ижтимоий-сиёсий курилишни давлат бошқарувининг шарқ анъаналарига эга демократик институтларнинг ғарб тизими билан ментал онгнинг ўзига хос синтези сифатида тавсифлаш мумкин. Чунки у давлат курилиши бўйича маҳаллий ва халқаро тажриба амалиётини ҳисобга олади.

Ғарбнинг ҳуқуқни ҳимоя қилиш обрўли институтлари билан баҳслашишни истамаслик ва мамлакатнинг ҳуқуқий имижини яхшилашга интилиш Миср раҳбариятининг намойишкорона характердаги қатор қатъий чоралар кўришига олиб келди ва ушбу чоралар МАР да инсон ҳуқуқлари масалалари атрофидаги кескинликларни юмшатишга қаратилган эди. 2004 йилда МАР Халқ-демократик партиясининг парламент фракцияси ташаббуси асосида Мисрда мамлакат тарихида биринчи марта Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий кенгаш тузилди ва уни БМТ нинг собиқ Бош котиби Бутрос Гали бошқарди.

2006 йил биринчи ярмида Мисрда таъқиқланган “Мусулмон биродарлар” ташкилоти ўта фаоллик кўрсатди. 2006 йилнинг майида ушбу ташкилотга яқин бир неча юз талабалар Александрияда ўтган манифестида иштирок этдилар. Акция сиёсий ислохотларни қўллаб-қувватлаш ва мамлакатда фавқулодда

вазиятни бекор қилиш шиорлари остида ўтди. Шу билан бирга оппозициянинг 1981 йилда ўрнатилган фавқулдда вазиятни бекор қилиш талабларига Инсон ҳуқуқлари бўйича миллий кенгаши ҳам қўшилди¹.

Х.Муборак бошқаруви даврида “Фавқулдда вазият тўғрисида”ги Қонун МАР Ички ишлар вазирлигига кенг ваколатлар берди. Шунингдек ушбу қонун ҳукуматга қарши оммавий чиқишларни ташкил этиш ва ўтказишни таъқиқлади. Миср раҳбарияти фавқулдда қонунчиликни Американинг 2001 йил 11 сентябрь воқеаларидан кейин қабул қилган терроризмга қарши қонуни билан оқлаб амалга оширди².

Мисрда «Ал-Амал», «Ал-Гад», «Ал-Вафд» сиёсий партиялари ва «Ал-Кифая» ҳаракатининг демократик ислохотларни қўллаб-қувватлаш мақсадида ташкил қилинган намоёишлар орқасидан ҳукуматнинг оппозиция фаоллигига қарши позициясининг кескинлашуви кузатилди. МАР ҳуқуқни ҳимоя қилиш органлари ходимлари ҳукуматнинг “Фавқулдда вазият тўғрисида”ги режимга амал қилишини кескин равишда таъкидладилар. Миср раҳбариятининг мамлакат ичида оппозицион фаолликнинг назорат қилиб бўлмайдиган даражада ўсишининг олдини олиш бўйича истакларининг жиддийлиги “Мусулмон биродарлар” етакчи ташкилотига қарши кескин чораларида намоён бўлди. Ушбу ташкилот 2006 йил 25 майда Қохирада ўз тарафдорларининг рухсатсиз митингларини ўтказган эди.

Хукмрон аслзодалар тақиқланган гуруҳлар аъзоларини сиёсий саҳнага яқинлаштирмаслик учун 2006 йилнинг баҳорига мўлжалланган жойлардаги қонунчилик кенгашларига сайловларни 2 йилга орқага қолдирди. Ўшанда улар оммавий сайловларда эркин номзодлар сифатида қатнашган эдилар. Бир вақтнинг ўзида “Мусулмон биродарлар” ташкилотининг Александрия Савдо-саноат палатасининг раҳбар кумитасига ўз номзодларини тавсия қилган 30 дан ортиқ аъзолари ҳибсга олинган эди. 2006 йилнинг майида Х.Муборак ташаббуси билан мамлакатда амал қилиб турган фавқулдда вазият тўғрисидаги қонун 2 йилга узайтирилди.

МАР парламентида турли гуманитар ва бошқа жамоат ҳамда нодавлат ташкилотлар фойдасига молиявий ўтказмаларнинг шаффофлигини таъминлаш тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши Миср ҳукуматининг оппозицион фаолликка қаршилиқ кўрсатиш бўйича қўллаган навбатдаги чораси бўлди. Ушбу ҳужжатга мувофиқ Миср ҳудудида фаолият юритаётган барча ташкилотлар моддий ёрдам олиш учун ижтимоий таъминот вазирлигининг тегишли

¹ Видясова М. Ф., Орлов В. В. Политический ислам в странах Северной Африки. М., 2008. С. 405

² Abdul Monem Mahmoud, Ismail Alexandrani. Élections en Egypte: une vidéo amateur d'un bourrage d'urne postée sur YouTube. 29.11.2009. <http://observers.france24.com/fr/20101129-elections-egypte-video-amateur-fraudes-electorales>

рухсатномасини олишлари, пул ўтказмалари эса ушбу идоранинг қарори бўйича тақсимланиши керак эди.

Раҳбарликнинг Мисрда мавжуд оғир усули ҳукумат органларига сайлов тизими, легитим парламент ва президентнинг мавжудлиги, оппозициянинг фаоллиги ва “демократик давлат” нинг бошқа атрибутлари билан қўшилиб кетди. Шунинг қайд этиш керакки, Қоҳира ислом омили билан ҳазиллаштириш хавфли эканлигини намоён қилган Алжир ва Судан тажрибасидан тегишли хулосаларни чиқарди. 2011 йилгача амал қилган меъёрий-қонунчилик базаси МАР да исломни сиёсийлаштириш жараёнига дастлаб қаршилик қилди, хусусан, исломий партиялар ва ҳаракатларни тузишни, уларнинг тарафдорларининг сайлов кампанияларида иштирок этишини таъқиқлаш йўли билан.

МАР раҳбариятининг диний радикализмининг исталган кўринишларига нисбатан 2011 йилгача мавжуд бўлган муросасиз мавқеи Миср шароитида ўзининг самарадорлигини исботлади. Шу билан бирга “Мусулмон биродарлар” стратегиясининг ўзгариши шунга олиб келдики, ҳукумат томонидан кескин тазйиқлар ва фаол аъзоларининг оммавий ҳибсларига қарамай, ташкилот МАР парламентида 88 нафар тарафдорини мустақил депутат сифатида ўтказишга эришди.

Миср айрим Ғарб мамлакатлари ташқаридан куч билан олиб кираётган демократик ислохотларга салбий муносабатда. Қоҳиранинг фикрига кўра, “демократия тамойиллари мамлакат анъаналари ва тарихини ҳисобга олмасдан ўрнатилмайди, демократия экспорт қилинмайди, у жамиятнинг ички тараққиёти билан параллел равишда ривожланиши керак”. Демократик қурилишнинг Миср тажрибаси ҳар бир давлатда ички сиёсий ҳаётининг демократлаштириш ва либераллаштириш жараёнининг меъзонлари ва устуворликлари энг аввало шу мамлакатнинг миллий ва тарихий-маданий анъаналаридан келиб чиқиб белгиланиши лозимлиги тўғрисидаги тезиснинг тўғрилигини яна бир бор тасдиқлади.

Ушбу шартни инкор этиш, демократик тараққиёт ва ҳуқуқий жамиятни қурилишнинг анъанавий ва маълум қолипларга солинган моделларини юқорида қайд этилган омилларни ҳисобга олмасдан мажбурлаб юклаш жамиятда фуқаролик, миллатлараро, конфессиялараро келишувнинг бузилиши, хавфсизлик ва барқарорликка зиён етишига олиб келиши мумкин. Бироқ Миср ҳукумати диний мувозанатни тўлиқ ушлаб олмаганлиги сабабли мамлакатда вақти-вақти билан динлараро зиддиятлар қайд этилди². Х.Муборак ўзининг давлатни

¹ Ahram Online, 6.12.2010. http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/5/1321/Egypt/Egypt-Elections-/Official-results---opposition,--NDP,--independents.aspx

² Шохди Мубарак Абдулфадл. Становление демократии в Египте как проявление основных социальных и политических тенденций современного мирового развития: II-я половина XX в. - начало XXI в. // Автореферат диссертации кандидата политических наук, 23.00.04- Политические проблемы международных отношений и глобального развития; Санкт-Петербург, 2002г., 190 с.

бошқариш усули ва жамиятни кескин назоратда тутишига содиқ қолган ҳолда аҳоли фаровонлиги ва мамлакат тараққиётининг макроиктисодий кўрсаткичларининг пасайиб кетиши фонида рўй бераётган мухолифат кайфиятларнинг ўсиши билан ҳисоблашишга мажбур бўлди. Бундан ташқари мухолифатнинг фаоллиги Ливандаги урушгача бўлган ҳукуматга қарши чиқишлари, шунингдек, Миср ОАВ да ёритилган “рангли инқилоблар” дан қувватланди.

Мана шундай шароитларда Миср ҳукумати мамлакатда юзага келаётган вазиятни объектив қабул қилиш белгиларини намойиш этиб, турли ислохот ғоялар ташаббуси билан чиқди. Айни дамда мухолиф партиялар ва ҳаракатлар ҳукуматнинг бундай ташаббусларини декоратив чора сифатида кўриб чиқиб, реал сиёсий ўзгаришларни талаб қилар эдилар. Айниқса пикетлар, манифестация кўринишидаги ҳукуматга қарши турли чиқишлар, бундай акцияларда иштирокчиларнинг Миср жамиятига хос бўлмаган равишда тобора кўпайиб бориши ҳукумат учун хавотирли эди. Миср ҳукумати мухолиф томонлар акцияларининг салбий таъсирини камайтириш учун мамлакат раҳбарияти ва унинг сиёсий курсини қўллаб-қувватловчи ҳукмрон Миллий-демократик партия тарафдорлари томонидан параллел намойишларни ташкил этди.

Юқорида баён этилганлардан келиб чиқиб, қуйидагиларни зикр этиш мумкин:

Сурияда вазиятни барқарорлаштириш учун президент Б.Асад томонидан қўйилган қадамлар чала ва кечиктирилган чоралар эди. Қўзғолончилар талаблари қондирилмади, чунки ҳукумат сиёсий тизимни реал ўзгартиришга тайёр эмас эди. Ҳукумат мамлакатдаги ғалаёнлар кенг миқёсдаги қуролли қаршиликка айланиб кетганлигини кеч англади.

Сурияда Б.Асад давридаги конституцияда давлат тизимининг трансформацияси умуман назарда тутилмаган. Конструктив оппозициянинг йўқлиги, бир партиявийлик тизимининг мавжудлиги ҳукумат тузилмалари ва ва кенг қатламли аҳоли ўртасида ўзаро адекват муносабатларни ўрнатиш имконини бермади. Мамлакатнинг сиёсий тизими САР даги турли конфессионал ва этник гуруҳлар орасидаги тушунмовчиликлар ва қарама-қаршиликлар тизимига суяниш нуқтаи назаридан ўта марказлаштирилган, бир шахсга боғланган ва мўрт аҳволга келди.

Президент Х.Муборак ўзи ишлаб чиққан “демократиянинг Миср модели” (ҳукуматда сайлов институтларининг мавжудлиги, конструктив мухолифатнинг сиёсий фаоллиги, иктисодиётда либерал ислохотларнинг давлат назорати остида ва ички сиёсатга монанд ўтказилиши) самарадорлигини амалда намойиш этди. Бундай модель элитанинг барқарорлигини таъминлаш, Миср сиёсий барқарорлигини сақлаш ва мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий-иктисодий ўзгаришларнинг муваффақияти учун зарур шароитларни яратиш имконини берди. Миср тажрибаси давлат раҳбарияти мамлакатни демократлаштириш жараёнига ташқи кучларнинг босим ўтказишга уринишларига қарши адекват стратегияни қўллашга доим тайёр туриши лозимлигини кўрсатди.